

Rottrådar

- frikyrkans framväxt och utbredning i Botkyrkabygd

Agne Hoverby

(redigerad av Claes Waern)

Förord

Det samhälle vi nu lever i har i princip full demokrati och medborgarna har frihet att leva sina liv i överensstämmelse med sina intressen och sin livsåskådning. Ofta kan det vara svårt att tänka sig in i att det under andra tider varit helt annorlunda i vårt land.

Så inleder Agne Hoverby sin uppsats *Rottrådar – frikyrkans framväxt och utbredning i Botkyrkabygd*. Det är en faktaspäckad skildring med stor vikt lagd vid sådant vi sällan tänker på idag; en tid med inskränkande kyrkolagar, förbud mot möten utan statskyrklig auktorisation, avskedande från anställning på grund av evangelisationsuppdrag. Berättelsen gräver också lokalt, och där hittar Hoverby rötterna till frikyrkligheten i södra Storstockholm.

Agne Hoverby föddes i Hälsingborg (numera Helsingborg) 1916 och tillbringade hela sitt yrkesverkssamma liv inom det svenska postväsendet. Han arbetade inom Hälsingborgs lokalpost, först som anställd och senare som dess ägare under senare delen av 1940-talet. Han fick sedan anställning inom det statliga postverket och efter tjänstgöring på olika platser i södra Sverige hamnade han i Stockholm. Det fackliga intresse förde honom till Statsanställdas förbund där han anställdes med ansvar för förhandlingar och avtal för postanställda.

Agne Hoverby var medlem i Botkyrka pingstförsamling från 1980 och fram till sin död 2005. Ett av hans stora intressen var historia och han forskade bland annat om pietismen och frikyrkans framväxt i Sverige. I församlingens 60-årsskift (1986) publicerade han en artikel med utgångspunkt från denna uppsats. Han höll också en kort föreläsning under jubileet i samma ämne.

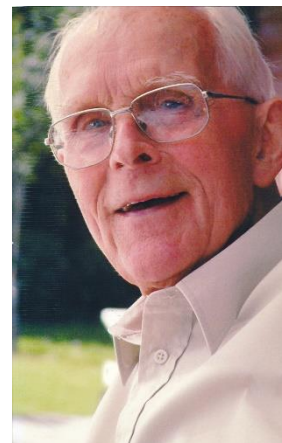
För många nya svenskar i Botkyrka pingstförsamling är inskränkta rättigheter – och även förföljelse för sin tro – inte historia utan egna och mycket verkliga upplevelser. Vi som i Sverige kan vara offentliga med vår tro och samlas fritt till gudstjänst, bör ta del av historien och tacksamt minnas de många som kämpade hårt för att vi skulle kunna åtnjuta denna religionsfrihet.

Jag har redigerat Agne Hoverbys originaluppsats, som här följer i en kortare version. Litteraturförteckningen i slutet av uppsatsen har kompletterats så att det är lättare att hitta vidare läsning för den som är intresserad.

Illustrationerna med förklarande text har lagts till av undertecknad, liksom den avslutande skissen som visar frikyrkoförsamlingarnas framväxt i vårt område.

Tumba 2025-06-10

Claes Waern

Agne Hoverby
(foto: Bertil Hoverby)

Inledning

Alltsedan min flytt till Botkyrka 1979 har jag haft intresse att få veta något om frikyrklig-hetens rötter i dessa trakter.

Botkyrkas historia har skrivits flera gånger, i vissa fall som fortsättning på tidigare utgivna böcker. Trots detta tycks det inte finnas någon mera sammanfattande berättelse om frikyrkofolkets rötter och dess liv i Botkyrka med omnejd. Till detta kommer att de historieböcker som utkommit, endast i kortare avsnitt berättar om det inre liv som präglade de olika grupperingarna under olika tidsperioder. Men även de yttre förhållandena, församlingarnas bildande, byggnationer, kyrkor med mera behandlas mycket sparsamt och spordiskt.

Jag har svårt att finna startpunkten när jag ska beskriva frikyrkoströmmarna i Botkyrka och dess omgivning. Kanske bör jag hålla mig lokalt, men vi kyrkfolk envisas med att våra rötter finns mycket långt tillbaka. Helst vill man börja i Jerusalem och Antiochia, i församlingens födelsetimma. Men all världens kyrkohistoria har ju redan skrivits.

Frikyrkans frö fanns under århundraden inom den etablerade kyrkan och visade under olika tidsepoker sitt behov av frihet under uppflammande väckelserörelser. Därifrån till dagens frikyrkofolk i Botkyrka finns trådar, ibland tydliga, ibland svårfunna. Låt mig försöka berätta något om detta.

Här (?) började frikyrkan

I mitten av 1500-talet möter vi ute i Europa kravet på heliga församlingar och ett "rent" nattvardsbord, det vill säga nattvardsgång där endast verkligt troende får delta. Det var omöjligt att realisera när man hade en statskyrka som omfattade hela folket. De små, privata helighetsförsamlingar som bildades, upptäcktes snart av myndigheterna och upplöstes. Frikyrkotanken blev dock verklig kring år 1590 i England. En av principerna var att "alla medlemmar är likaberättigade även i

religiöst avseende och lekman kunna likaväl som de ur praktisk synpunkt behövliga pastorer handha predikan och sakramenten". Här började kanske historiskt frikyrkorörelsen. Men kampen för trosfriheten innebar stora offer. Den nybildade församlingens ledare avrättades 1593. Men ingenting kunde hindra rörelsen, och inte många år senare bildades Englands första baptistförsamling.

Pietismen i Europa

Pietismen, från latin översatt "överdriven fromhet", blev en något smäddlig beteckning på en religiös väckelse- och reformrörelse inom det lutherska kyrkoområdet. I Tyskland, som också sett reformationen födas, föddes denna rörelse under senare delen av 1600-talet, och blev till väckelse inom statskyrkosystemet.

Pietismen betonade personliga upplevelser av tron och dess gestaltning i livet. Rörelsen ville främst föra ut Guds ord till folket genom tillgång till och läsning av *hela Bibeln*. Man ville också frigöra lekmannen från kyrkosamfundets förmyndarskap och ge honom del i ansvaret och arbetet inom kyrkan. Särskilt stark blev striden om pietisternas uppfattning att den nya födelsen inte äger rum vid dopet utan vid en medveten omvändelse och tro på Gud.

Pietismen förblev en grundval när dess ledare senare utvecklade bland annat broderskaps- och missionstankarna. Herrnhutismen (Herrns vakt) under 1720-talet startade stora missionsinsatser. "Blott tre ting existera för dessa människor: deras uppståndne Frälsare, missionsområdet och deras hemförsamling" – en beskrivning som borde passa bra även för frikyrkofolket i nutid.

Reformation, kyrkoliv och väckelse i Sverige

Reformationen ledde i vårt land till den enhetskyrka av evangelisk-luthersk karaktär som stadfästes av Uppsala möte 1593.

Svenska kyrkan och staten blev mycket nära förbundna med varandra och kyrkan blev hela folkets kyrka. Den enskilde medborgaren hade ingen möjlighet att välja tro med bibehållet medborgarskap. Kyrkan fick lagar och förordningar till sin hjälp att utöva kontroll över medborgarna.

Den kyrkokritik som blossade upp då och då, kom från enskilda eller grupper som berörts av väckelse i sina liv. Kyrkans lärare och ledare kritiserades för bristande kunskap i kyrkans bekännelseskrifter och för att inte själva följa dessa i sina liv. Kyrkans misstag var att försöka kväva väckelserörelserna med tvångslagar och upprätthålla kyrklig tro och efterföljelse med yttre makt.

Det är historiskt omvitnat att det svenska folket vid 1700-talets mitt sjönk djupt ner i moralisk ruttenhet, allmän korruption och yttersta förnedring. Kyrkan hade misslyckats att påverka folket sedligt och religiöst. Vid riksdagen 1742-1743 besvärade sig prästeståndet hos regeringen över att *"den allestädes överhandtagande ogudaktigheten /---/ så långt kommit att gudstjänsthusen står nästan tomma"*, för att citera direkt ur handlingarna.

Pietismen når Sverige

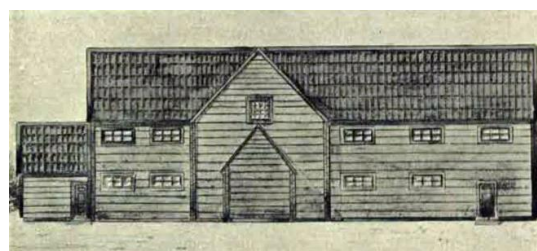
Delvis kyrkopolitiska, men framför allt andliga idéströmningar, nådde vårt land kring år 1700. Pietismen och herrnhutismen från olika delar i Europa var de spjutspetsar som banade väg för en frikyrklig linje i det gammallutherska Sverige. Urkristendomen tog på nytt tag i människorna. Förkunnelsen från många predikstolar blev alltmer centrerad kring Kristus Jesus och vad han gjort för att försona människan och Gud.

Pietismen spreds främst via kontakter mellan prästerna i olika församlingar men ofta var även lekmän en förmedlande länk. Inte sällan möter vi personer med höga ämbeten och uppsatta adelsmän. Egentligen var det en mäktig väckelse som gick fram över Sverige i början av 1700-talet. En av de mer kända

prästerna var *Erik Tolstadius* som 30 år gammal blev kyrkoherde i Skeppsholmens församling i Stockholm. Han blev pietismens främste ledare och blev för sin "irrlärighet" ställd inför en undersökningskommission vilken dock frikände honom. Mängder av åhörare samlades i "Holm"-kyrkan för att lyssna till denne väckelsepredikant. Trots kritik vann han ett oerhört förtroende både för sina insatser bland dödsdömda fångar på fängelset och som präst och själavårdare i sin församling. Kung Fredrik I kallade Tolstadius till sitt dödsläger 1751 och det berättas att "Tolstadius satt vid bädden och konungen ropade till Gud om nåd och förbarmande".

Kring Tolstadius samlades flera yngre präster som alla hade konflikter med de styrande i kyrka och samhälle. Bland dem märker vi bl a *Jonas Hellman*, aktiv vid Wällinge brukskapell i Salem. Även *Sven Rosén*, som inte var prästvigd, möter vi i kretsen kring Tolstadius. Rosén blev ju senare ett eldsvittne för pietistisk väckelse och honom möter vi i Botkyrka och Salem senare.

Holmkyrkan på Myntholmen i Stockholm blev centrum för Erik Tolstadius och den pietistiska väckelsen i början av 1700-talet. Kyrkan brann ner 1822 och på tomten finns nu Nationalmuseum.

Personlig omvändelse

Pietismens individualism stod i stark motsats till statskyrkans kollektivistiska syn på fromheten och det märks tydligt på 1700-talet. Pietismen ställde den enskilde individen ensam inför Gud och lade en avgörande vikt vid den personliga omvändelsen, där man blev en ny skapelse.

Den pietistiska väckelsen kom även på en annan, märklig väg, till Sverige. Stormakts-Sverige hade gjort stora erövringar ute i Europa med Karl XII men mötte sitt nederlag mot den ryska hären vid Poltava 1709. Mellan 25 000 och 30 000 svenska karoliner tillfångatogs. Det största fånglägret upprättades i Tobolsk i Sibirien, en plats som i minst tio år blev svenskarnas hem – om de överlevde. Mer än 1 600 hustrur (främst till officerare), pigor och barn delade krigsmännens lott.

I soldatrockens ficka låg psalmboken och fältbibeln. Att den gav ljus och tröst får vi veta i breven hem till Sverige. En officer skriver:

”Det jag på denne miserable orten utstår och lider, separerat av alle vänner, utan penningar /---/ ja nästan utan mat och dricka, utan själsörjare, doktor /---/ och utan den ringaste efter rättelse av min så hjärtligt älskade hustru och barn /---/ utan förhoppning av en önskelig förändring och förlossning, undfinner jag mera än jag det kan beskriva, så att, om jag intet av Gud och hans heliga ord tröstat vorden, hade ock längesedan varit ute med mig själv”.

De vidriga förhållandena förde många till ett mer personligt Gudsförhållande. I fånglägren uppstod en väckelse som många av de fångna officerarna och soldaterna kom att ta med sig till Sverige, när de efter freden i Nystad år 1721 började återvända hem. Väckelsen hade fått växa mer fritt i fånglägren än hemma i fosterlandet. Bland de återvändande fanns bland andra adelsmän som via Riddarhuset fick plats i riksdagen där de kämpade för religionsfriheten. En av dem var *Josias Cederhielm*, som efter hemkomsten utnämndes till riksråd. Hos honom blev snart *Johan Falckert* huspräst, och han påverkades starkt av sin husbondes tro. Falckert blev senare god vän med pietisten Sven Rosén och även kyrkoherde i Botkyrka 1732-1763.

Konventiklar

Allt eftersom den pietistiska väckelsen växte ökade kritiken mot präster som ”inte levde som de lärde”. Allt oftare samlades små grupper till enskild andakt i något hem där även lekmän läste Guds ord och undervisade. Redan år 1700 anordnade två tyska studenter konventiklar i Karlskrona tyska församling. De blev snabbt utvisade av kyrkoherden. I andra delar av vårt land gick det lättare. Särskilt i Stockholm fick pietismen rotfäste hos prästerna, där även ämbetsmän, officerare och adelsmän fanns bland de ”väckta”.

De samlades i små vänkretsar till gemensam läsning och uppbyggelse. Det gällde att i bibelordet finna tröst och vägledning för den egna själens frälsning. Vid den gemensamma andaktsstunden sjöng psalmer eller sånger ur den år 1717 egenutgivna ”Mose och Lambsens visor”, läste ett stycke ur Bibeln, förklarade texten och samtalade över den. För att avslutade samlingen med bön och sång.

Konventikel var en religiös uppbyggelsesammankomst. Sådana började hållas i och med pietismen, och innehöll bön och bibelläsning, ofta med en lekman som ledare. Även om ordet är ålderdomligt används det i uppsatsen, eftersom lagen mot sådana samlingar i Sverige gick under namnet *Konventikelplakatet*.

I de många små grupper som på detta sätt samlades, lade man stor vikt vid den enskildes förhållande till Gud. Man bad för varandra och även bön för sjuka förekom. Samlingarna gav de troende ett komplement

till den allmänna gudstjänsten. Så länge präster ledde sammankomsterna såg kyrkan ingen konkurrens. Men det allt starkare lekmannainflytandet oroadе kyrkoledningen.

Måttet rågades när det så kallade Sicklamötet avhölls utanför Stockholm, och som slutade med rättegång mot läsarna. Resultatet blev en ny religionsstadga. Där förbjöds alla konventiklar som hölls av lekmän. Detta fick pietismen att upphöra som en kyrklig väckelserörelse, men dess roll var därmed inte slut. Trots avsättning från tjänst och utvisning ur Sverige av ledarna, fortsatte de enskilda samtalerna om rättfärdiggörelse och helgelse.

Lagar och förordningar

I Uppsala möte 1593 grundades den svenska statskyrkan. Enheten i trosläran var ett villkor för rikets välfärd. Detta innebar att katolicism, calvinism och andra icke-lutherska åsikter var förbjudna villoläror. För handel och politik kunde dock utlänningar tillhöra dessa trosbekännelser ("främmande trosbekännare") få vistas i riket.

Svenska medborgare fick inte avvika från den lagligt upprättade nationalkyrkan. De som avföll från landets enda erkända kyrka skulle förvisas ur riket. Detta gällde fram till 1860. För landets egna lutherska innevånare gällde dessutom bestämmelser om regelbunden kyrkogång, doptvång och nattvardsdeltagande. Rättsliga medel stod till förfogande för att upprätthålla medborgarnas religiösa skyldigheter.

Sverige hade vid denna tid lagt under sig bland annat en del tyska provinser och där hade pietismen börjat som en väckelserörelse. Ansvarig för kyrkan i de tyska provinserna var dr Joh. Fred. Mayer som krävde åtgärder av kungen och ärkebiskopen. Resultatet blev ett edikt, påbud, år 1694 där kungen förklarade sin strävan att bevara "den rena, sanna och saliggörande religionen obesmitad av allt köttsligt svärmeri". Därför påbjöds präster och andra att "på inga villkor tåla privata sammankomster i hemmen eller andra

hemliga konventiklar". Straffen var mycket stränga vid överträdelser.

Även om ediktet formellt gällde de ockuperade tyskprovinsterna, fick det ändå få full verkan även i Sverige. När pietistväckelsen trots allt nådde Sverige, lyckades Mayer vinna den nya kungens, Karl XII, förtroende och ett nytt edikt tillkom 1706, nu gällande även moderlandet Sverige.

Konventikelplakatet

I flera riksdagar under de här åren stod striden hård kring religionsfriheten. 1726 kommer konventikelplakatet som den nya kungen, Fredrik I, med eller mot sin vilja måste utfärda. Detta var en seger för statskyrkans strid mot en ökad frihet i gudsdyrkan.

Konventikelplakatet, som förbjöd kristna samlingar i andra lokaler än kyrkan och ledda av andra än präster, gällde mellan 1726 och 1858. Motiveringen var att "slå vakt om enhet i religionen" – en förutsättning för samhällets bestånd.

Konventikelplakatets avskaffande innebar inte religiös frihet – nya, något mildare, lagar ersatte.

"KONGL:s MAJ:ts förnyade PLACAT och FÖRBUD angående the oloflige sammankomster hwilka uti enskilda hus til en särskild och enkännerlig Gudstjensts förättande anställas, samt theas straff som ther med beträdas".

Så lydde ingressen till kungörelsen den 12 januari 1726. I texten beklagades att trots alla tidigare stadgar och förordningar det ändå ofta förekom överträdelser av dessa lagar. Konventikelplakatet förbjöd inte andaktsutövning, tvärtom; både enskild andakt och husfaders plikt att undervisa sina barn och sitt husfolk framhävdes.

Men de borde avhålla sig från djupsinniga frågor och lärostrider då dessa lätt ledde till villfarelse. Men att

”i privata och enskilda hus män och kvinnor, gamla och unga, kända och okända, få eller flera, skall ha frihet att samlas och komma tillsammans, allt under förevändning att hålla sin andakt och enskilda gudstjänst med predikan, utläggning, böner och nya bönesätt, det anse vi varken nyttigt eller oundgängligt utan mera som en skadlig nyhet, som förstör en god ordning i våra kristliga församlingar... Dessutom kan man frukta att mången av oförstånd och okunnighet i sin kristendom lätt kan bli lockad till sådana irrläror som inte överensstämmer med den rena evangeliska läran... Vi finna det rådsamt att avskaffa och alldeles förbjuda sådana olagliga sammankomster...”

Straffpåföljden var hård: Första gången böter 200 daler silvermynt, andra gången 400 daler och tredje gången förvisning ur riket på två år. Bötesstraffen kunde omvandlas till två eller tre veckors fängelse på vatten och bröd. Dessa straff gällde den som anordnande eller tillät dessa samlingen i sitt hus. För deltagarna i konventiklarna blev det 40 mark böter första gången, 80 mark vid andra och 160 mark silvermynt vid tredje överträdelsen.

Nu följde en mörk tid i kyrkans och vårt folks historia, fylld med exempel på svår förföljelse av dem som ville hävda sin trosfrihet. Även de präster som väckts till ett nytt liv och blivit verkligt troende – och de var inte få – fick lida svårt för sin tro. Och under alla åren med konventikelplakatet fanns det personer som

kämpade emot – även i riksdagen där det förekom nästan ändlösa diskussioner där upprepade krav om förändringar hördes.

1854 behandlades religionsfrihetsfrågan i riksdagen, ständerna. Den 17 juni samma år det stora religionsfrihetsmötet i Engelska kyrkan där metodisten George Scott var ledare. Många trodde att detta stora möte skulle ge genljud bland ständerna men så blev inte fallet. I stället ifrågasattes om Scotts möten över huvud taget skulle få hållas.

Konventikelplakatet upphävdes 1858, efter 132 år! Lagen om skyldighet att gå till nattvarden minst en gång om året upphävdes 1863. Men nya förordningar kom i stället – nästan som ett nytt konventikelplakat. Svensk författningssamling meddelade i december 1868 att människor får samlas till gemensam andaktsutövning utan prästs omedelbara ledning, men att ingen fick hindra präst, kyrkoråd eller offentlig myndighet i orten att närvara. Om någon, som till exempel inte var prästvigd, ansågs sprida splittring, kunde kyrkorådet utfärda förbud för vederbörande att i fortsättningen uppträda inom församlingens gränser.

Dessa så kallade *kyrkorådsförbud* drabbade kolportörer av olika riktningar, baptister men kanske i synnerhet Frälsningsarmén mycket hårt. I flera fall blev det totalförbud, i andra fall inskränktes mötestiderna så att man inte fick ha samlingar efter de klockslag som kyrkorådet bestämde.

Kring Stockholm och Södertörn

Åter till 1700-talet. Många präster både i ärkestiftet och Strängnäs stift hade tagit bibelordet på allvar och detta påverkade givetvis både dem själva, deras familjer och kyrkoben-sökarna. Den fördjupade kristna tron utvecklades i deras predikan och i det starkt växande konventikelväsendet mötte man folket i hemmen till andakt och själavård. På 1700-talet kunde hundratals personer samlas till

sådana möten trots alla förbud. Utan tvekan kan man tala om en verklig väckelse i Stockholm och dess omgivningar.

År 1723 inträffade det så kallade läsarmötet i Nacka, som sedan blev föremål för en omfattande rättsprocess. Historiker pekar på detta som en grund för det några år senare utfärdade konventikelplakatet. Under Bartolomeihelgen, med två lediga dagar, samlades några vänner av den nya väckelsen för att med båt ta sig till Nacka kyrka. På vägen ut från Stockholm sökte man logi i en stuga vid Sickla. Där höll gruppen en kvällsandakt med *"bön, sång och gudliga samtal till sena natten"*. Detta väckte uppståndelse hos kringboende och gick till historien som "läsarmötet vid Sickla". Nacka kyrkan var på söndagen överfull av *"uppmärksamma samt lifligt och överljudd suckande och bedjande åhörare"*. Predikan och textutläggning hölls bland andra av två studenter. En av de ledande för gruppen var kyrkoherde Schröder, som trots motstånd från ämbetsbröder välvilligt upplätit Nacka kyrka.

Nackakyrkans kaplan anmälde mötet och myndigheterna bestämde sig för att söka eliminera läseriet. Det hela drog ut på tiden i långa förhör och ärendet vandrade i olika instanser utan åtgärd. Det var möjligen för många kända män med i äventyret vid Sickla. Men handlingarna i målet ger en god inblick i den äldre svenska pietismens lärosatser. I rättegången uppställdes ett omfattande frågeformulär och hela 65 frågor skulle man söka svar på, t ex:

"Kan då inte en ogudaktig lärare som läser och predikar Guds ord hava den Helige Ande? Svar: Nej!"

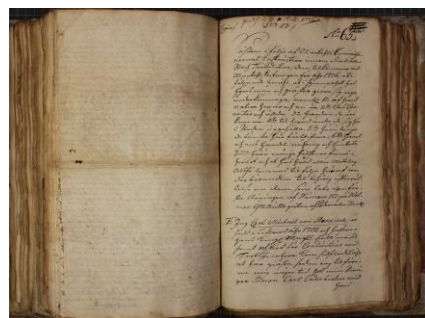
"Den personliga omvändelsen, som verkar genom Ordet, förnämligast genom evangelium, och består i oskrymtad bättring och levande tro, är nödvändig."

"Den som i tron omfattar Kristus med hans rättfärdighet, försoning och förlossning,

blir av Gud förklarad rättfärdig och får full visshet om sitt barnskap."

Den lilla grupp som samlades på Söder skingrades visserligen, men de som kom undan sökte nya kontakter och hem att träffas i. Man hittade ett hus, "Mommass hus", på Söder där man samlade ett tjugotal medlemmar, de flesta i 30-årsåldern. Hit hittade i mitten av 1730-talet även Sven Rosén, som kom att få viktiga andliga kontakter med adel, präster och allmoge i Botkyrka och Salem.

Sommaren 1734 bildades i "Mommass hus" den första friförsamlingen i Sverige. Det kunde ske endast genom att samtliga, eller flertalet, av dess medlemmar flyttade samman i ett hus och bildade storfamilj. "Husfol-

I Konsistoriums arkiv finns den här kopian av en mantalsuppgift bevarad. Mantalsuppgiften skickades in till myndigheterna som underlag för bland annat beskattning, ungefär som vår tids deklaration alltså. Den här mantalsuppgiften kommer från tio personer som bor tillsammans i *Mommass hus* på Södermalm. Storfamiljen var ett sätt att undvika lagstiftningen i konventikelplakatet.

ket" undkom de stränga religionslagarna då dessa uppdrog åt husfadern att sörja för familjens andaktsliv. I gruppen kom Sven Rosén att bli ledare. Men genom de förekommande "mantalsskrivningarna", där alla medlemmar i denna "familj" i Mommass hus förtecknades, kom myndigheterna dem på spåren. Församlingsmedlemmarna ställdes inför domstol och långa rättegångar inleddes med skamlösa straffdomar som förnedrande slut.

De flesta dömdes till fängelse men flera, bland andra Sven Rosén, till utvisning på livstid ur Sverige.

Vällinge brukskapell

I Salem, nere vid Mälarens vatten, ligger Vällinge (Wällinge, Vellinge), en dåtida känd "industriort". Vällinge har ofta på 1600-1700-talen figurerat i kyrkliga sammanhang. Av två skäl; dels beroende på några präster, vilka var kända mera för sitt ogudaktiga leverne än för sina predikningar, dels för några andra präster gripna av pietismens enkelhet och med en varm gudstro.

Vällinge kapell (Salems församling) som det ser ut i dag.

Jonas Hellman, prästvigdes 1722 för tjänst i Storkyrkan i Stockholm. Redan 1727 blev Hellman anklagad och bötfälld för att medverkat vid förbjudna konventiklar. Han förflyttades till Skeppsholmskyrkan, nu hos den varmt pietistiske kyrkoherden där, Erik Tolstadius. Hellman blev senare hovpräst hos riksrådets greve Olof Törnflycht och kort därefter kallas han av landshövding Funk till Vällinge bruk som predikant.

Men han slapp inte svårigheter. Hans egen upplevelse, och det han förstod av Ordet, stämde inte med kyrkans lära beträffande försoningen och rättfärdiggörelsen. Hans konflikt med kyrkans bekännelseskriterier gjorde att han kände sig tvingad att avgå som präst. Han levde de närmaste åren i stillhet i Stockholm. Där vet vi att han sammanträffade med bland andra Sven Rosén. På nytt fick Hellman tilltro till sina vänners vittnesbörd om

frälsning genom tron och han blev på nytt en brinnande och oförskräckt förkunnare och beviljades även på nytt inträde i prästämberet.

Ett annat namn i pietisthistorien är Petrus Melander, som också verkade som brukspredikant i Vällinge och senare blev komminister i Botkyrka. Honom träffade Sven Rosén genom vänner i Stockholm där Rosén fick bedja för sin då sjuke vän Melander. Till denna inre krets av pietistiska präster i våra bygder kan vi även räkna Jonas Brolenius, prästson från Närke, och gift med kyrkoherdedottern i Huddinge. Under sin svärfaders ledning tjänstgjorde han som komminister i Huddinge, med placering i Brännkyrka. Han är i historien omtalad bl a för tungotal i kyrkan. Så "pingstvännar" är kanske ett tidigt släkte i de här bygder.

Strängnäs biskop hade vid olika visitationer fått god kännedom om den pietistiska väckelsen inom stiftet och noterade detta i sina ämbetsberättelser, utan att vidta några större ingripanden. Vällinge förblev under lång tid ett pietistiskt fäste med förgreningar inom Salem och Botkyrka. I församlingen avstod man gärna att sjunga de lutherska psalmerna och stämde med liv och lust in i de mera frigjorda sångerna och andliga visorna, gärna ur "Mose och Lamsens visor", "Utvalda Andliga visor" eller "Sions sånger", samtliga tillhörande pietisternas sångskatter.

Sven Rosén, en kristen med stort inflytande

Sven Rosén kom att betyda mycket för pietismens genombrott och utveckling i våra bygder. Men hans inflytande kom att beröra hela vårt land och hans böcker och brev läses fortfarande som andliga dokument av betydelse.

Han föddes 1708 och dog som landsförvisad 1750. Endast 42 år gammal slutade han sin levnadsbana som predikant i en nybyggd herrnhutisk kyrka i Pennsylvania i USA. Men i den kyrkohistoriska forskningen har Sven

Rosén givits ett mycket stort erkännande som ”en av de svenska religiositetens ädlaste och renaste gestalter”.

Sven upplevde en omvändelsekris redan i 15-årsåldern. *”Under övning i skogen och ensamheten mötte Gud min själ med sin nåd och gode Ande”*, skrev han själv i sin dagbok. Till Uppsala kom Sven Rosén 1726 som student och påbörjade sina präststudier. Men redan efter två år avbröts studierna av hälsoskäl men även av ekonomiska och – inte minst – andliga skäl.

I oktober 1729 fick Sven Rosén tjänst som informator hos friherre Stael von Holstein på Långbro gård i Brännkyrka. Hans uppgift blev att undervisa de unga baronerna Carl Jacob, 12 år och Fredrik, 10 år.

Den 5 december 1729 gjorde han en radikal upplevelse med sitt livs Gud. Han kände en stark, inre kallelse att resa till Kina, ett oerhört företag vid den tiden. Någon historiker nämner att Sven Rosén utan tvivel är den förste svensk som känt sig kallad att bli missionär. När Kinaresan inte kunde förverkligas gick hans tankar ofta till Lappland där ”hendedomen” ännu härskade.

Frivillig landsflykt

Sven Roséns missionsintresse kom dock aldrig att kunna förverkligas. Han fortsatte sin uppgift att undervisa de båda sönerna på Långbro, där friherren och hans maka Elisabeth (Stuart) tillhörde de gammalfromma. De höll andakter morgon och kväll för husfolket, och efter en tid ombads Rosén, som ibland vågade sig på en ”fri bön, att leda dessa sammankomster.

Rosén började få kontakter med präster – han hade ju själv läst i Uppsala – och hans läskamrater började komma ut som präster i olika landsändar. Tillsammans med herrskapet på Långbro lyssnade han gärna till en av dessa, Johan Falckert, vice pastor i Botkyrka och predikant vid Vårby brunn, en

nitiskt och mycket gudfruktig präst. Falckert var senare kyrkoherde i Botkyrka 1732-1763.

Rosén blev alltmer frimodig i sitt kristna liv och angelägen om sina medmänniskors frälsning. Hans dagbok ger många detaljer:

”Den 14 sept. Talte med soldaten Erich om han wille bli salig. I går hade han varit drucken.”

Sven Rosén, en viktig profil i pietistväckelsen i Stockholm och på Södertörn.

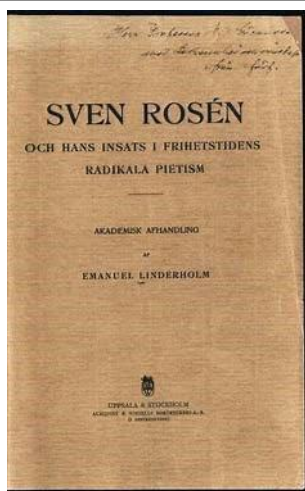
På nästa sida återkommer Rosén med nya upplysningar om sin omsorg om den tidens Alagare:

”Gick åter ut och talte vänligt med soldaten Erich och sedan jag fått honom i bönen läste jag i Scrivers (uppbyggelsebok). Han somnade men jag anförtrorde saken i Jesu hand”.

Sven Rosén sökte sig till de pietistiska kretsarna i Stockholm för andlig gemenskap. När myndigheterna slog till mot den lilla gruppen, hann Rosén undan och gick i frivillig landsflykt till Livland på andra sidan Östersjön (nuvarande Estland/Lettland). Där uppehöll han en informatortjänst något halvt år men höll kontakt med ledarna inom pietistkretsarna i Stockholm. Snart vågade han sig, via Danmark, söka sig hem till föräldrahemmet i Västergötland.

Hemma i Västsverige tycks Rosén ha fått förtroende att verka som hjälppräst under någon tid. Han blev en frimodig väckelseförkunnare, men den vaksamma statskyrkan ingrep och

Rosén avstängdes både från rätten att predika och att undfå nattvarden, ett av kyrkans hårdaste straff. Han försökte ta upp sina studier i Uppsala i mars 1734, men bara ett år senare var han på nytt i "Mommass hus" på Söder.

Sven Rosén kom, trots sitt korta liv, att påverka kampen för religiös frihet i Sverige under lång tid – inte minst genom sina många skrifter.

Söndagar och helgdagar var Sven Rosén oftast på vandring för att hålla konventiklar eller besöka kyrkorna och dess präster. Ibland fick han använda Långbros hästar för sina färder, framför allt när de blev långväga som till sin bror Nils, lärare och intendent vid hälsobrunnen vid Viksberg. Där samlades väckelsefolket och då var Sven Rosén med. Han hälsade också ofta på sin gode vän i Salem, prästen Johan Falckert, senare kyrkoherde i Botkyrka. I sin dagbok nämner han minnet av nådefulla bönestunder tillsammans med vännen. Han sov över i Säby innan han red vidare till Viksberg.

På fångkärre genom Sverige

Men myndigheterna sov inte. Även om Sven Rosén lyckats hålla sig undan sedan den kristna gruppen i "Mommass hus" på Söder upplösts och flera av dess medlemmar satts fängsligt förvar, var han ändå noterad som efterlyst för upprepade brott mot konventikelplakatet. Midsommar 1736 var Rosén

återigen på färd genom Botkyrka och Salem. Bland annat ska han predika i en otillåten samling vid Fogelstad (nuvarande Fogelsta) säteri vid Bornsjön. Där blev han gripen och häktad. Rättegången pågick i flera år och han författade under tiden omfattande försvarsskrifter, främst för sina medfångar och trosfränder från "Momma"-gruppen. 1741 dömdes han av Svea Hovrätt till landsförvisning för otillåten religionsutövning. Domen gällde på livstid – en oerhört hård dom.

Efter hovrättsdomen placerades Rosén i fängelset på Kastenhof och i olika brev till sina vänner beskrev han sin situation:

"Här sitter jag på Kastenhof inom järngaller och är befallt vara snart resfärdig till landsförvisning. Gud hjälpe mig att sjunga den gamle Simeons visa, Herre nu låter Du Ditt nådehjon fara i frid efter Ditt ord och gudomliga försyn ty mina ögon hava sett Din salighet."

Många vänner hörde av sig till honom i fängelset, och han förmanade alla att "hålla ut intill änden" och "vara starka i Gud". Sven Rosén fördes från Stockholm på fångkärre över Söder, förbi Fittja med uppehåll i Brunna länsmansgård i Norra Botkyrka och vidare till Södertälje. Kronoskjutsen åtföljdes av Roséns vänner som uppmuntrade honom. Det blev en mycket märklig färd. Vänner från Stockholm gick med till Södertälje. Andra tog där över och gick med mot Nyköping. Där mötte nya trosfränder upp, liksom i Norrköping.

"I Linköping bad jag att Gud måtte få flera barn i den staden. [...] I Jönköping mötte min moder till avsked. Trofast är Herren långt över vårt begär."

Landsförvisningen skedde över Öresund till Danmark och där hade Sven Rosén redan flera svenska trosfränder som utvisats på samma grund. Efter en tid fortsatte han till Tyskland där pietisterna var många. Bland trosfränder kände Rosén sig trygg och nu kände han på nytt sin gamla kallelse att gå till Kina som missionär. Så blev det dock inte.

Sven Rosén fortsatte att predika och undervisa om Bibelns lära. Han försökte efter några år beveka Svea hovrätt att få återvända till Sverige, men hans ansökan avslogs. 42 år gammal dog han i Amerika 1750, där han några år verkat som predikant. Hans gärning kom att få en oerhörd betydelse för tros- och religionsfriheten i Sverige och även för väckelsens utbredning i Botkyrka och Salem.

På många vägar

Jag har redan i ett tidigare avsnitt om pietismens väg till Sverige berättat någon om svenska härens nederlag vid Poltava 1709 och om hur den pietistiska väckelsen ledde till nytt liv bland de karolinska fångarna i ryska Tobolskläget. Bland dessa fanns flera från Botkyrka, Salem och Grödinge. Trots nöden, fångenskapen och svälten upplevde man en kristen gemenskap full av liv. Detta vittnar många berättelser om i brev hem till Sverige. De talar om en inre glädje och en stark förtröstan på Guds hjälp, vilket också präglade de sånger och andliga visor som man översatte eller själva skapade och som sjöngs av svenska karoliner i ryska fångläger.

Överste Joachim von Düben från Uringe i Grödinge var en av fångarna i Tobolsk. Han utnämndes efter hemkomsten till hovkansler och senare till riksråd men vistades även då tidvis i Grödinge och betydde mycket för pietismens framgång i bygden. Hans lyriska förmåga visade sig redan under fångtiden då han översatt ett par hundra tyska psalmer till svenska och även gjorde egna tillägg i många av dem. År 1725 utgav han den pietistiska sångsamlingen ”Utwaldte Andeliga Sånger”.

En av de tyska psalmförfattarna var Paul Gerhardt vars sånger med sin djupa, innerliga fromhet kom att älskas högt av lägerfångarna i Sibirien. Den av Grödingesonen von Dübens mest kända översättningar (hans namn har tyvärr fallit bort i en del sångsamlingar) är:

*I denna ljuva sommartid
gå ut min själ, och gläd dig vid
Den store Gudens gåvor.*

*Se, hur i prydnad jorden står
se, hur för dig och mig hon får
så underbara gåvor.*

1800-talets förtryck och folkväckelser

1726 års konventikelplakat, med sitt stränga förbud att samlas i privata hem för att hålla enskild bön och bibelsamtal, begränsade inte bara religionsfriheten. Den avskaffades i praktiken. Många trotsade förbudet och otaliga fick plikta med det straff som lagen fastställt. Böterna för vanligt, fattigt folk, blev ofta förvandlade till några veckors fängelse på enbart vatten och bröd, och kolportörer och lekmannapredikanter fick göra långa resor på fångkärror till ting och fängelser.

År 1812 tillkom en förordning med skyldighet för resande inom landet att ha pass. Därmed hade myndigheterna gjort det möjligt att kontrollera och hindra resor för personer som inte ansågs ha giltiga skäl att resa utanför hemorten. Detta passsvång drabbade kolportörerna och lekmannapredikanterna hårt och hindrade dem från att medverka i samlingar på andra orter, vilket också var en av avsikterna. Officiellt ville man stoppa tiggare och ”löst folk” och dit räknade myndigheterna även läsarna.

Vissa justeringar hade dock vidtagits i kyrkolagarna bland annat för judar och andra främmande religionsutövare. Till Tumba bruk, som startade 1755, hade kommit en del holländska pappersbruksarbetare. De var menoniter, en kristen döpparrörelse och en föregångare till baptismen ute i Europa. Sveriges dissenterlag gav dessa tillåtelse att bilda troendeförsamlingar med egna sammankomster.

1806 kom den engelske industrimannen Samuel Owen till Stockholm och grundade bland annat ett gjuteri med mekanisk verkstad. Han var metodist och mån om sina anställdas andliga vård. För dessa, men även för en hel del engelska medborgare som vistades

i Stockholm, anordnade Owen gudstjänster till vilka han kallade metodistpastorer från England. En av dem var George Scott.

Samuel Owen höll en tid gudstjänster i en förhyrd trädgårdspaviljong, "engelska kapellet", men fick senare tillstånd att bygga en större lokal, "Engelska kyrkan", eller som den senare blev kallad, Betlehemskyrkan. Visserligen blev det bråk med Svenska kyrkan när det även strömmade svenskar till gudstjänsterna – dissenterlagen avsåg egentligen enbart utländska trosbekännare.

I gudstjänsterna var det två stora frågor som dominerade, mission och nykterhet. 1831 bildade Owen och pastor George Scott en nykterhetsförening och 1837 var de tillsammans med en del andra med och bildade Svenska Nykterhetssällskapet. De samlade stora mängder åhörare vid sina religiösa folkmöten som hölls över hela landet, gärna i skydd av nykterhetssaken för att undgå kollision med konventikelplakatet.

Första frikyrkotemplet

George Scott fortsatte sina väckelsemöten i Betlehemskyrkan, landets första frikyrkotempel, men ingen församling bildades. Scotts förkunnelse krävde en personligt medveten andliga upplevelse och det tiotal år han verkade i Stockholm gav rika resultat men också fiender. En av dem som Scott fick leda fram till en förnyad och genomgripande Gudsupplevelse var Carl Olof Rosenius. Han hade påbörjat sina präststudier i Uppsala, men hans tro fick inget fäste och han avbröt sina studier. På hösten 1840 knöts han till verksamheten i Engelska kyrkan som hjälppräst.

Den så kallade nyevangelism som nu började få allt större grepp om vårt land blev sakteligen en mer ordnad rörelse men fortfarande inom kyrkans ram och kontroll. Att bilda fria församlingar hindrades effektivt under konventikelplakatets giltighetstid. Evangelisation för att väcka kyrkfolket blev därför Rosenius kallelse.

Trots att Rosenius var mycket angelägen om att bevara väckelsen inom folkkyrkans ram fanns det andra strömningar inom pietismen och nyevangelismen. En del predikanter hade funnit Bibelns lära om dopet vara olik den som kyrkan lärde och tillämpade.

1848 bildades i Halland en församling som tillämpade dop av vuxna sedan man kommit till tro. Den baptistiske församlingsbildaren, F O Nilsson, dömdes för kyrklig villfarelse och landsförvisades för sitt brott. Men då, 1851, hade redan den lilla gruppen i Norra Halland och Göteborg växt till 52 troendedöpta.

Högkyrkliga och lågkyrkliga strömningar samlades, trots olikheterna, i den år 1853 bildade Evangeliska Alliansen. I den fanns den nyevangeliska rörelsen men också den baptistiskt färgade riktningen. Alliansen rymde mycket sprängstoff men de olika riktningarna drevs samman genom religionslagarna. Nyevangelismen med sitt lutherska-herrnhutiska arv, ville stanna kvar inom folkkyrkan, medan den riktning som hade en baptistisk syn ansåg att den från statskyrkan fristående församlingen måste bli en konsekvens av Bibelns lära.

Sprickan inom alliansen växte och 1856 kom brytningen. En riktning stannade kvar inom kyrkan och Evangeliska Fosterlandsstiftelsen bildades. Redan hade flera baptistförsamlingar bildats på olika håll i landet och Svenska baptistsamfundet hade sin första konferens 1857.

Inom Evangeliska fosterlandsstiftelsen, EFS, blev Rosenius den samlande kraften och han har betecknats som en av Sveriges största lekmanapredikanter.

När Rosenius avled och efterträddes av prästmannen P P Waldenström blev det nya stridigheter. Waldenström hade en annorlunda syn på Kristi försoningsverk och uttryckte detta på ett helt annat sätt än vad Rosenius gjort. "Försoningsstriden" – en märkvärdig ordsammansättning – blev beteckningen på motsättningarna. Tillsammans med olika syn

på nattvarden delades EFS 1878 då Svenska missionsförbundet bildades. Även Metodistkyrkan hade sedan 1800-talet verksamhet i Sverige liksom den internationella Frälsningsarmén, som från början av 1880-talet bildade kårer, vilka fungerade som frikyrkliga församlingar.

Bibeltrogna vänner, en gren inom EFS, bröt sig ur denna år 1911 och bildade ett eget missionssällskap för inre och yttre mission. Helgelseförbundet började sina samlingar på Torp 1885 och dessa ledde till förbundets bildande två år senare. På flera olika sätt och efter olika linjer nådde väckelsen ut till olika folkskikt och miljöer.

År 1907 är det år som kyrkohistoriskt anges för Pingströrelsens inträde i Sverige. Men den karismatiska rörelse som då bröt igenom i flera av de samfund som arbetade i landet hade funnits tidigare på olika håll om än i mindre omfattning.

På Tumba bruk uppstod en väckelse i mitten av 1800-talet. Samlingarna ägde rum i det så kallade Stora Stenhuset, där bland andra EFS:s grundare Carl Olof Rosenius predikade.

Väckelse vid Tumba bruk

I en bok om Botkyrka anger Erik Sundström att arbetare vid Tumba bruk redan 1840 började samlas till egna möten i en samlingssal i Stora Stenhuset, byggt 1822. I juli 1847 besöktes denna grupp av Carl Olof Rosenius, då lekmanapredikant i Stockholm. Möjligen blev det fler besök av Rosenius då det i senare brev från troende i Tumba nämns att

Rosenius predikningar lämnat goda spår efter sig i olika hem.

Utöver Rosenius finns det ett annat namn starkt förknippat med Tumba bruk och väckelsen där, Carl Sporrang. Han var född i Roslagen 1822 i ett fattigt hem, kom i skrädderilära och blev mycket skicklig. Vid besök i Stockholm hamnade han i "Rosenii sal", en tillfällig lokal som Rosenius hade för sina sammankomster under några år när Engelska kyrkan var stängd. När den åter öppnades med namnet Betlehemskyrkan fanns Sporrang med och fick uppleva en radikal omvändelse. 1857 fick Sporrang anställning som bruksskräddare vid Tumba bruk.

Här mötte Sporrang ett ganska kompakt andligt motstånd. Det gick många rykten om "läsarna" och "läseriet" trots att ingen i Tumba hade sett eller mött dylikt. En av de som senare kom till tro var J Aug. Sandberg och han berättar att han var sju år när Sporrangs kom flyttande till bruket. Man hade lång tid hört ryktena att Sporrangs var "läsare". Självfallet var det spännande att nu få se hur de såg ut. Sandberg berättar om hur oerhört besvikna man blev då "läsarna" liknade vanliga människor.

Följande år, på sommaren 1858, blev ett par av arbetarna vid bruket helt plötsligt bekymrade för sina själar och sitt förhållande till Gud. De sökte kontakt med Sporrang som genom bibelordet förde dem fram till en frälsande tro.

"Nu bröt dock den Ondes alla dammar loss och det blev ett skymfande, hånande, bespottande som vi ej nu kan ana. På två år gick ingen människa in till mig, vi voro som pesten",

berättade en av de nyvunna troende 25 år senare.

En ung 27-årig kolportör, Per Henrik Liljekvist, besökte ofta soldater och andra rallare som höll på med järnvägsbygget mot Södertälje (invigt 1860) och dessa fick höra Ordet i

predikan och sång under raster och på kvällarna efter arbetets slut. Han berättar att han hotats och två gånger misshandlats men *"Gud skyddade mig från svårare skador"*.

Liljeqvist kom också på besök hos Sporrong vid Tumba. Det blir trångt i arbetarstugorna men nu växte även motståndet mot dessa nya kristna idéer och bruksarbetarna delade sig i två läger. Sporrongs verksamhet anmälades för brukets förvaltare, magister Jöns Larsson Samzelius, vilken hade att tillse lag och ordning vid bruket.

Vi vet ingenting om Samzelius egen inställning till kristen tro men han var generös och lät det hela fortgå om man lovade hålla sig i mindre grupper i hemmen. Lågan var tänd och väckelsens eld kunde inte släckas. Något senare fick Sporrong och Liljeqvist tillåtelse att använda skolsalen vid bruket och där förkunnade Liljeqvist Guds ord och även Sporrong själv och pappersarbetaren Carl Köhlmark hade bibelförklaringar liksom bönestunder i skollokalen och i hemmen.

Fjärdingsmannen kammade noll

Även om konventikelplakatet upphävts gällde fortfarande stränga religionslagar. Kyrkoråden hade fått mer makt att stoppa utomkyrklig verksamhet och en som inte såg överträdelserna särskilt generöst vad givetvis länsman. Fjärdingsman i Tumba var C A Gyllenpalm. Han var liten till växten och för att öka respekten hade han som trogen följeslagare sin ilskna hund. Nu var länsman ute efter skräddare Sporrong som predikade utan att vara prästvigd och inte heller strikt iakttog gällande förordningar om enskilda gudstjänster. Under mörka kvällar stod fjärdingsmannen på lur tillsammans med sin hund för att fånga brottslingen som de troende hjälptes åt att hålla utkik efter den lilla rättstjänaren och hans hund. Skräddaren kunde genom sina vänners varningar klara sig undan.

Flera blev vunna av väckelsen och elden spred sig i allt vidare kretsar. Sporrongs mod och tillförsikt växte och nu bad han

brukschefen om tillstånd att ordna ett större missionsmöte. Detta beviljades och sådana möten hölls i regel två gånger om året, både i Tumba och i angränsande församlingar ända fram till mitten av 1870-talet.

Omgivningens motstånd ökade eftersom fler kristna grupper växte fram i Botkyrka/Salemsområdet. Hån och kritik kom från olika tidningar som påstod att kolportörerna vilseförde folket och vanärade söndagen med egna gudstjänster. Men de troende kunde för sin del inte finna något i Bibeln, deras enda rättesnöre, att det endast var inom statskyrkan som fria människor skulle få utöva sin tro och gudsdyrkan. De ville inte stå under någon förmyndare och här spårar man samma längtan efter frihet och rättvisa som födde både folkväckelsen och arbetarrörelsen.

"Nu predikas djärvt..."

Vid prästmöten i Strängnäs kan man i biskoparnas "avgifna" ämbetsberättelser läsa både bittra och hånfulla uttalanden. I biskop Annerstedts välkomsttal till prästmötet 1859 märks motsättningarna:

"Nu predikas djärvt och uppenbart emot vår bekännelse stridande läror, en talrik hop av motståndare, hyllande de mest stridiga åsikter, men förenade i anfallet emot kyrklig bekännelse och kyrklig ordning, söka göra oss fältet stridigt".

Botkyrkaprästerna, starkt påverkade av pietismen, hade en mer välsinnad syn på väckelserörelsen. Prosten N G Wennerström noterat vid biskopens visitation 1869 att regelbundna konventiklar hölls vid Tumba bruk under medverkan av kolportörer och enligt församlingens präster syntes verkan härav vara god.

Men 1879 höll biskopen i Strängnäs på nytt ett hårt tal till prästerskapet. Han uppmanade dessa att begagna sig av de åtgärder som kyrkolag och övriga författningar medgav för att vidmakthålla kyrklig ordning och

”att där separatistiska söndagsskolor är inrättade bör pastor erinra församlingen att dessa söndagsskolor är verksamma utan skolrådets hörande eller medgivande”.

Inte heller saknades det spänning och dramatik i förföljelserna. Julen 1870 kom Nils Löfgren till Sorunda-Grödingetrakterna för kolportörsarbete och ägnade sig åt bokspridning och andakter i hemmen. Vid Nynäs gods hade baron gett Löfgren tillåtelse att predika i det stora godsets kapell tre söndagar i månaden. Han höll också ofta sammankomster i torparhemmen vid godset och ute i socknarna runt omkring.

Löfgrens svåraste motståndare var godsets skollärare. En kväll skulle Löfgren hålla andakt hemma hos en torparfamilj. Löfgren hade egna ljus med sig som han tände för att kunna läsa och så förkunnade han bibelordet för de församlade, Som på en given signal släcktes dock ljusen, det blev helmörkt, och ett kraftigt slag med en knölpåk riktades mot Löfgrens huvud. Slaget missade men träffade och skadade Löfgrens Bibel. Det visade sig vara ingen mindre än skolläraren som nu i hetsiga ordalag förbjöd Löfgren att predika och undervisa folket. Det var han, skolläraren, och ingen annan som kunde undervisa folket i bygden och på godset.

Den oregerlige skolläraren lyftes ut av Löfgren med hjälp av trädgårdsmästaren och den avbrutna kvällsandakten kunde fortsätta. Det kunde ju ha räckt med detta men det våldsamma uppträdandet kom till baronens kännedom och fick ett oväntat resultat. Skolläraren avskedades, medan Löfgren fick fortsätta att predika Guds ord på godset och i bygderna däromkring.

De stora missionsmöten som hölls både i Tumba och Grödinge men även ute vid Viksberg och på många andra platser, samlade hundratals, ofta upp emot tusen deltagare och ur denna väckelse växte det fram behov av viss organisation. Vid ett stort missions-

möte vid Norrga by i Grödinge bildades 1869 *Södertörns missionsförening*. Denna skulle stå på ”Guds ords fasta grund och den evangelisk-lutherska trosbekännelsen”. Några år tidigare hade ytterligare en missionsförening bildats i Sorunda-Västerhaninge och Ösmo, Den kom senare att ingå i Svenska missionsförbundet. Södertörns missionsförening hade sin anknytning till Evangeliska fosterlandsstiftelsen.

Flera missionsföreningar uppstod

EFS stannade kvar inom statskyrkan och ville där verka som en missionsförening för väckelse och evangelisation. Så EFS eller dess missionsföreningar blev aldrig någon frikyrka. Men rörelsen betydde mycket för väckelsen i Tumba och för frikyrkans framväxt i trakten. Det var EFS:s kolportörer och andra som i årtionden stred för sin tro.

Så släppte stegvis statens och kyrkans grepp och människor tilläts ordna föreningar och församlingar för att fira gudstjänst utan myndigheternas vakande ögon. Från 1860-talet och framåt uppstod flera missionsföreningar, och från dessa härstammar de församlingar som i dag är verksamma i Botkyrka/Salem.

Södertörns Missionsförening bildades 1869, och knöts till EFS, och blev kvar i Svenska kyrkan. Föreningen avvecklades omkring 1875.

Sorunda Missionsförening bildades 1878 (och är fortfarande verksam). Namnbyte skedde till *Sorunda Missionsförsamling* och senare till *Equimeniakyrkan i Sorunda* (2015). Församlingen samlas i *Gudbykyrkan*.

Tumba Evangeliska-lutherska Missionsförening (bildat 1878/79) var en fortsättning av Södertörns Missionsförening, och innehöll de som ville fortsätta att verka inom Svenska kyrkans ram. Föreningen samlades först i *Elmsborg* (1881), *Broängskyrkan* (1967) och sedan i *Ångskyrkan* (1993). Föreningen upphörde 2016, och Broängskyrkan tillhör nu Svenska kyrkan.

Tumba Kristna Friförsamling bildades 1881 och bestod av anhängare till P P Waldenström och

anslöt till Svenska missionsförbundet. Församlingen bytte namn till *Grödinge missionsförsamling* och samlades i den s k *Bryggerivillan*, Tumba och senare i *Missionshuset Moriaberg* från 1885.

Tumba Kristna Brödrarförsamling (1894) bildades av fem familjers utbrytning ur Friförsamlingen, och verksamheten koncentrerades till Tumba centralort och kapellet *Tabor*. Församlingen bytte namn till *Tumba Missionsförsamling* och senare till *Equmeniakyrkan* i Tumba.

Hallunda frikyrkoförsamling bildades 1970 och bytte 2004 namn till *Hallundakyrkans församling*. Namnändrad till *Equmenia Hallunda*.

Skogsängskyrkan, Rönninge bildades 1901 som Guds fria församling. Samlingarna ägde rum i *Skolberga* (1906), *missionshuset Hermon* (1919) och från 1978 i *Skogsängskyrkan*. Samarbetar med Equmeniakyrkan.

Grödinge Baptistförsamling tillkom 1880 och möttes i *Zionsborg*, Rosenhill från 1897.

Tumba Baptistförsamling, som firade gudstjänster i *Betel*, Tumba, bildades 1909.

Grödinge-Tumba Baptistförsamling tillkom 1981 efter en sammanslagning av de båda baptistförsamlingarna i kommunen. *Vårstakyrkan* invigdes 1986 och församlingen är numera ansluten till Equmeniakyrkan.

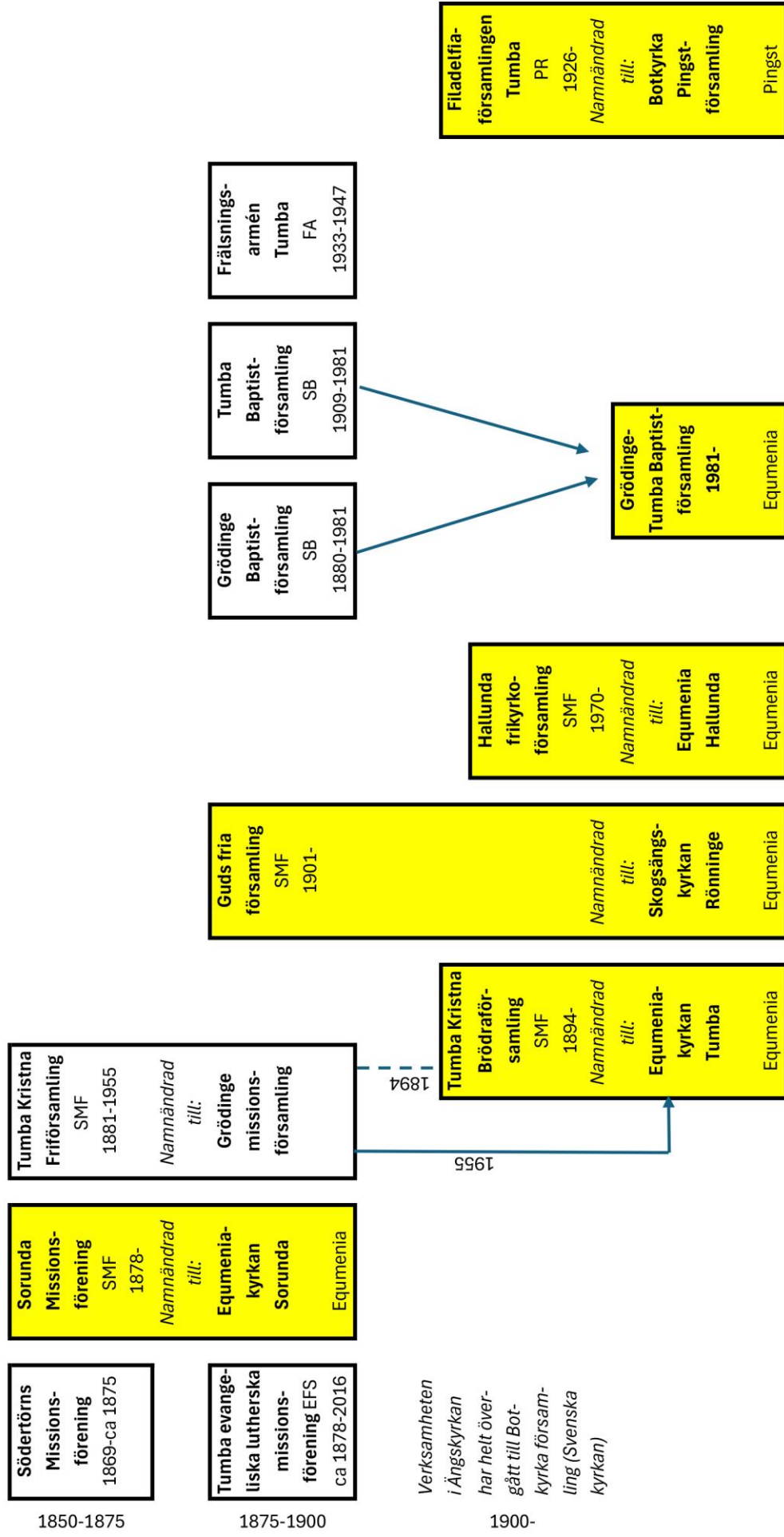
Frälsningsarmén hade verksamhet i Tumba fram till 1947, då armélokalen på Grödingevägen såldes till Filadelfiaförsamlingen. Många av kårens medlemmar gick till Södertäljekåren.

Filadelfiaförsamlingen i Tumba ordnades 1926 efter en tid som bönegrupp med kontakter i Filadelfia, Stockholm. Namnbytt till *Botkyrka pingstförsamling* på 1970-talet. *Folkets Hus* på Drottningvägen inköptes 1926, varefter Filadelfia flyttade till *Grödingevägen* 1947. *Pingstkyrkan* invigdes 1980.

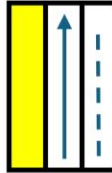
- - -

På nästa sida finns en schematisk uppställning av hur missionsföreningarna på Södertörn utvecklades till församlingar, varav de flesta fortfarande är aktiva i området.

Missionsföreningar och församlingar på Södertörn från tiden efter konventikelplakatets upphävande

Gul markering visar att församlingen fortfarande är aktiv i Botkyrka/Salem
 Heldragen linje visar sammanslagning av församlingar
 Streckad linje visar utbrytning som grund för nybildad församling

Böcker och skrifter som ligger till grund för uppsatsen:

- Beijbom Anders och Gustafsson Sture *Väckelser och samfund i Sverige*, 1968
- Byström J *En frikyrklig märkesman*, C F Pira, 1928
- Castegren Erik *Botkyrka socken i kulturhistorisk framställning*, 1948
- Dahlberg Nils *Din tillgivne C O Rosenius. Några Roseniusbrev*, 1968
- Dahlström E (red) *Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning*, 1965 (kapitel 10 Gustafson Berndt *Det religiösa livet*).
- Ekman E J *Inre missionens historia*, reviderad upplaga 1921
- Frikyrkosverige – en livsstilsstudie*, 1979 (Moderna läsare)
- Fridén Georg (red) *Svensk baptism genom 100 år*, 1948
- Gustafson Berndt *Svensk kyrkohistoria*, 1957/1966
- Gustafson Berndt *Svensk kyrkogeografi*, 1957
- Gustafson Berndt *Det religiösa livet. Sociala förhållanden mot olika håll* (se Dahlström E)
- Gustafsson Sture *Väckelser och samfund i Sverige* (se Beijbom A)
- Göransson Göte och Åberg Alf *Karoliner* (se Åberg)
- Hagström K A *Strengnäs stifts herdaminnen del 3*, 1897-1901
- Hallén L *Ut väckelserörelsens historia, del I, II och III*
- Handbok i Svensk kyrkohistoria*
- Hofgren Allan *Svenska Trossamfund*, 1982
- Holm Torsten Ax-son *Församlingslivets förnyelse 1889-1927*. Strängnäs stift 1968
- Holmquist Hjalmar *Kyrkohistoria*, 1926